

strukture, funkcije i evolucija domaćinske grupe

jean-françois
gossiaux

laboratoire
d'anthropologie
sociale,
paris, france

—> U ovom članku iznose se u najbitnijim crtama zaključci magistarskog rada koji je obranjen na Visokoj školi za društvene znanosti (Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales) u Parizu pod naslovom »Domaćinska grupa u ruralnoj Jugoslaviji«. Osnovica ove studije jest anketa provedena u Jugoslaviji u organizaciji Centra za francusku etnologiju (Centre d'Ethnologie Française) iz Pariza, a uz suradnju Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja (Beograd) i Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu (Zagreb) i koja je nastavak prvog istraživanja obavljenog 1965.¹⁾ Anketa je provedena u šest jugoslavenskih sela: dva u Srbiji, i po jednom na Kosovu, u Bosni, Hrvatskoj i Sloveniji. Ovdje ćemo posebno obraditi tri sela s najistaknutijim obilježjima i najznačajnijim promjenama u porodičnoj organizaciji.

uvod

Brest, selo s juga Srbije, dvadesetak kilometara udaljeno od Niša, imalo je godine 1977. 673 stanovnika (sve srpske nacionalnosti i pravoslavne vjeroispovijesti). Prema usmenoj predaji, selo je osnovano u 18. stoljeću. Međutim, sadašnje stanovništvo čine migranti s krajnjeg juga Srbije iz vremena kada je odlazak Turaka oslobodio zemlju koja se slobodno mogla krčiti (»Zakon o naseljavanju« iz 1880). Stočarstvo bijaše izrazito zanimanje stanovništva do prvoga svjetskog rata, kasnije se razvija uzgoj poljoprivrednih kultura (žito, vinova loza). Danas sve veći zamah dobivaju djelatnosti koje ne traže mnogo zemlje (peradarstvo, uzgoj paprike). Sva-

1) Istraživanje je proveo Centre de Sociologie Européenne pod vodstvom J. Cuiseniera, a u suradnji sa Sociološkim institutom iz Beograda i Agrarnim institutom iz Zagreba. O uvjetima realizacije ovih dviju anketa i o detaljnijim rezultatima istraživanja vidjeti: J. F. Gossiaux: *Le Groupe domestique dans la Yougoslavie rurale*. Paris, Centre d'Ethnologie Française, 1984.

ko domaćinstvo ima poljoprivredno gospodarstvo, ali je većina žitelja stalno zaposlena, uglavnom u Nišu.

Smedovac je drugo od naših sela, smješteno na padinama prema rijeci Timoku, na dvadesetak kilometara od Negotina. Također je isključivo naseljeno Srbima (pravoslavicima) iako u regiji postoji brojna populacija Vlaha. Selo je 1971. brojilo 412 stanovnika, što u odnosu na 1961, kada je imalo 499 stanovnika, pokazuje izrazito demografsko slabljenje. Osnivanje sela relativno je mlado, datira s kraja 18. stoljeća. Osnivači su, navodno, bili srpski bjegunci pred Turcima, a moguće je da su krenuli s Kosova. Zemlja osvojena krčenjem od samog je početka bila rascjepkana na male privatne posjede. Poljoprivredna proizvodnja sve je vrijeme bila usmjerena na stočarstvo, posebno na proizvodnju kukuruza, a od sredine 19. stoljeća i na vinogradarstvo. Danas su gotovo sva domaćinstva s poljoprivrednim posjedom, tek je tridesetak osoba zaposleno izvan poljoprivrede.

I konačno treće selo – Dobra Luka na Kosovu albansko je (i muslimansko) selo. Ono predstavlja treći tip demografske evolucije.

Nasuprot Brestu koji je u gotovo stabilnoj demografskoj situaciji, unatoč laganu opadanju broja stanovnika, i Smedovcu, koji je u izrazitom demografskom padu, demografsku situaciju Dobre Luke obilježava brz porast stanovništva: od 564 u 1961. na preko 1000 u 1980. Povoljno na to utječe migratorna struja, jer se naselje nalazi u blizini velike komunikacijske osi koja povezuje Titovu Mitrovicu i Prištinu, ali je glavčina porasta broja stanovnika ipak prirodna, rezultat izrazitog nataliteta. Albanci su se naseljavali krajem 19. i početkom 20. stoljeća, pošto je srpsko stanovništvo emigriralo pred turskom silom. Ratarstvo je počelo potiskivati stočarstvo u prvoj polovini 20. stoljeća. Posljednjih desetljeća značajno se razvija povrtlarstvo. Domaćinstva su većinom poljoprivredna, ali sa jednim ili više zaposlenih članova, pretežno u industriji.

Ovo uvodno upoznavanje triju naselja u kojima je provedena anketa ne služi samo zahtjevima uobičajenoga univerzitetskog ekspozea. Funkcije domaćinske grupe – dakle, odnosa između strukture i funkcija – mogu se obuhvatiti isključivo u određenom kontekstu, isključivo u odnosu s danim socijalnim sistemom. Otpočevka uobzirujući posebnosti ovih sela, htjeli smo označiti razliku između našeg rada i velikih geokulturnih freski. Naš cilj nije bio opisati »srpsku porodicu« ili »pravoslavnu porodicu« ili »muslimansku porodicu«. ²⁾ Istraživanjem smo pokušali otkriti odnose i procese kako bismo doveli u pitanje određene koncepte kao npr. koncept tradicije ili koncept evolucije, i to sve polazeći od stvarnih, postojećih oblika. Ali prije nego što podsjetimo na nekoliko tvrdnji koje će nam poslužiti kao zaključak, nužno je ukratko opisati porodičnu organizaciju i njene mutacije u svakome od ovih sela.

zapažanja

Kod Srba iz Bresta do sredine 20. stoljeća trajao je prevladavajući model temeljen na principu **zajednice braće**. Osnovna značajka tog modela bila je idealan tip zadruga poznat u etnografskoj literaturi: zajedničko stanovanje braće nakon smrti oca, zajedničko obrađivanje zemlje u kolektivnom vlasništvu, patrimonijalna jednakost braće (za uvijek moguć slučaj diobe

2) Usporedba s jednim bosanskim selom koje je bilo među šest anketiranih (a koje ovdje ne spominjemo) omogućila je da se karakteristike koje smo sreli u albanskom selu ne pripišu jednoj hipotetičnoj muslimanskoj specifičnosti.

ili rascjepa) i razbaštinjenje sestara. Danas domaćinsku grupu najčešće čine samo dva para: roditeljski i onaj oženjena sina. Promjena se događala u dvije vremenske faze. Najprije je nestala zajednica braće, tj. kohabitacija, zajedničko stanovanje, u prvoj generaciji. Druga etapa procesa vodila je nestajanju pobočne dimenzije u drugoj generaciji, jer oženjeni sinovi nisu više stanovali zajedno, iako su ostajali pod »okriljem« oca. Sve se ovo zbivalo u dosta kratkom vremenu, pa je sadašnji stanovnik sela često doživio obe diobe: prvu u kojoj se odvojio od braće i drugu, kao otac, kada su se njegovi sinovi međusobno odvojili, a on ostao živjeti s jednim od njih.

U drugom srpskom selu Smedovcu, evolucijski proces sličan je i vodi istom rezultatu: multinuklearnoj grupi sastavljenoj od roditelja i jednoga oženjenog sina. Ali zbivao se u drugom vremenu i sasvim različitim ritmom. Završio je mnogo prije nego u Brestu i trajao je najmanje dvije generacije. Stoga model zajednice braće, koji je u Brestu još donedavna bio poznat, u Smedovcu uopće nije primjetljiv niti u sjećanju.

Zanimljivo je da je uspostavljanje danas prevladavajućeg modela podudarljivo s prihvaćanjem izrazito maltuzijanskoga demografskog ponašanja i, paralelno, s prihvaćanjem vinogradarstva kao glavne kulture početkom 20. stoljeće. Mali broj poroda omogućio je da se sačuva integritet posjeda a da se pritom ne dovede u pitanje patrimonijalna jednakost braće, jer je uglavnom bio samo jedan sin. Demazetstvo, i uobičajeno i nužno zbog niskog nataliteta u izvjesnom broju kuća, koje nisu imale muškog nasljednika, bio je izlaz i za nekoliko prekobrojnih sinova. Ta praksa nije u ovom selu bila objekt žigosanja dok je drugdje općenito stigmatizirana, dakle sasvim nepojmljiva.

Baš je takav slučaj u albanskom selu Dobroj Luci. Patrimonijalna jednakost (muškarca) ovdje je potpuna i stvarna osim za čovjeka bez muškog potomstva koji gubi svako pravo na nasljedstvo. Ali ovdašnji visoki natalitet čini takvu situaciju gotovo nemogućom. (Uzročni odnos može očigledno biti preokrenut.) Sadašnji dominantni oblik domaćinske grupe temelji se na kohabitaciji oca i svih sinova koji se odvajaju nakon njegove smrti. Pretežnost ovog oblika davnog je datuma, daleko starijeg od datuma nestanka zajednice braće kod Srba iz Bresta. Čini se da je zajedničko življenje kolateralnih (pobočnih) rođaka bez roditeljske prisutnosti danas jednako česta kao i u vrijeme kojeg se najstariji seljani mogu prisjetiti s određenom preciznošću, a to je vrijeme početaka albanskog naseljavanja sela.

Takva zajednica braće postoji još i danas, rijetka je ali ne i iznimna.

narušena tradicija

Ovom evolucijom – i općenito evolucijom porodične organizacije – dovede se u pitanje koncepti tradicije i tradicionalne porodice. Ako se poistovjeti tradicionalni oblik sa starim, tj. s onim koji logički i vremenski prethodi evolucijskom procesu, tada tradiciju prepoznajemo u bočnoj multinuklearnoj grupi, tj. u zajednici braće. Taj je model dominirao sve donedavna u srpskom selu Brestu. Istovremeno, dok je ta dominacija živa u Brestu, zajednica braće izvan roditeljskog okrilja ne postoji (ili ne postoji više) kod Albanaca u Dobroj Luci kao princip organizacije, osim

izrijetka.³⁾ Drugim riječima, do sredine ovog stoljeća model porodične organizacije Srba iz Bresta ostao je »arhaičniji« nego kod Albanaca iz Dobre Luke. Ali društvena organizacija u ovom posljednjem selu naizgled je arhaičnija nego bilo gdje drugdje. Ponašanje je ovdje do ustančine regulirano, seksualna je segregacija stroga, poštovanje i čast neprestano se prizivaju, autoritet je starijih najvažniji. Grupe koje pripadaju redu višem od domaćinske grupe, a to su rod i pleme, još uvijek predstavljaju prevladavajuće oblike organizacije društvenog života. Ovi oblici vezani su uz izraženo vrednovanje i ističanje patrilinarnosti do koje je svima stalo. Ništa takvo ne pojavljuje se u srpskim selima. Pripadnost rodu u tim selima malo je važna a čini se da to nikad nije ni bila, barem koliko seže ljudsko pamćenje. Prije svega ovdje ne postoji opsjednutost muškim porijeklom, koje prožima socijalne modele Albanaca.

Dakle, koncept arhaizma ili tradicije može izazvati kontradikcije ako se istovremeno ne definira u odnosu prema domaćinskim grupama i globalnom sistemu. Tako se **horizontalni** princip – onaj zajednice braće – može smatrati tradicionalnim principom po tome što predstavlja bitnu odrednicu najstarije porodične organizacije, oblika domaćinske grupe koja je prethodila evolucijskom procesu. Ali i **vertikalni** princip koji prevladava u albanskom selu, a koji je u temelju današnje domaćinske grupe – zajednice oca i (svakog) sina, možemo također smatrati tradicionalnim principom, promatramo li ga u odnosu na cjelinu pripadnosti, unutar koje je pripadnost domaćinstvu samo prvi stupanj. Arhaične pripadnosti rodu, plemenu, temeljene su na izrazito vrednovanoj patrilinarnosti u kojoj je odnos otac – sin i sadašnja inkarnacija. U njoj se kristalizira cjelina ponašanja (poštovanje, autoritet) koja izražava tu vrijednost. Činjenica što se domaćinska grupa temelji na sustanovanju oca i sina (sinova), u skladu je dakle s globalnim tradicionalnim sistemom, ona otkriva sam osnovni princip dok mu je horizontalni princip, koji je u temelju zajednice braće na neki način opozitan.

Ovu kontradikciju pokušajmo razriješiti tako da srpski i albanski primjer promatramo kao da se nalaze u različitim svjetovima i povijestima. U tom smislu možemo posumnjati da su Južni Slaveni – barem u regijama koje smo istraživali – živjeli u velikim patrilinarnim grupama. Ili, možemo posumnjati da je zajednica braće ikada konstituirala tradicionalnu domaćinsku grupu Albanaca iz Dobre Luke. Prvi stav dovodi do nijekanja valjanosti tvrdnje o evoluciji južnoslavenskog društva od prvih etnografskih radova o tom društvu sve do tvrdnji Emila Sicarda (uključujući i njegove)⁴⁾ i do ograničene upotrebljivosti koncepta **plemena** i **bratstva** u nekoliko sasvim određenih područja npr. u Crnoj Gori. Drugi pak stav zanemaruje postojanje lokalnog sjećanja o jednom vremenu (doduše slabo definiranom) u kojem je zajednica braće bez prisutnosti oca bila uobičajena i prema kojemu je nekoliko »zadruga« koje još traju u Dobroj Luci tek marginalni fenomen bez vrijednosti. U oba ova slučaja razriješene kontradikcije moguće je po cijeni značajnih redukcija.

3) Model zajednice braće, kao što smo naveli, jasno odgovara onome što je u etnografskoj literaturi opisano pod imenom **zadruga**. Čini se da, ipak, treba precizirati terminologiju. Grupa u kojoj više oženjene braće živi pod zaštitom oca (dominantan oblik u Dobroj Luci) ponekad se naziva **očinska zadruga**; za razliku od **bratske zadruge** koja označuje grupu koja stane zajedno a lateralna je u prvoj generaciji. (Vidjeti: N. Pantelić: Snahačestvo u Srbiji, **Glasnik etnografskog muzeja**, 36, Beograd, 1973, str. 33–42.) – Tamo gdje prisutnost živućeg oca kontradiktorna s principom a ne slučajnošću, izraz **očinska zadruga** izgleda nam neprimjeren i čak kontradiktoran idealnom tipu **zadruge**. Prijelaz s jednog dominantnog principa na drugi predstavlja prekid na razini principa organizacije, ali se ne može dovoljno izraziti u jednostavnoj zamjeni imenice zadruga u neko drugo ime.

4) E. Sicard: **La zadruga sud-slavé dans l'évolution du groupe domestique**, Paris, Obhrys, 1943.

Odreknemo li se ovih postulata preostaje da istaknemo dva kontradiktorna principa tradicionalne organizacije. Uistinu, kontradikcija postoji ako se želi upotrijebiti **jedinstvena evolucijska** shema za cjelinu socijalnog sistema, na svim razinama organizacije, i ako se pozovemo na **zajedničku tradiciju**, na zajednički fundamentalni princip. Suprotno tome, ako se prihvati da je domaćinska grupa autonomna organizacija unutar socijalnog sistema sa specifičnom evolucijom, postojanost zajednice braće u srpskom selu Brestu ne pokazuje se kontradiktornim s nestankom grupa kao što su **pleme** i **bratstvo**. I obrnuto, ponašanje takvih grupa sa svim njihovim utjecajem na društvenu organizaciju ne onemogućuje da se u albanskom selu vertikalni princip (na kojem su utemeljene) zamijeni s horizontalnim principom kao osnovom domaćinske grupe. Primat jednoga organizacijskog nivoa unutar društvenog sistema tumači se izvanprivrednom otpornošću njezina strukturalnog principa, i obrnuto.

strukture, funkcije i promjene

Promjene koje nameće vrijeme u morfologiji domaćinske grupe – jer je i u Brestu zajednica braće konačno iščezla – proizvod su čimbenika kojih je porijeklo u presiji globalnog društva. Drugim riječima, u samim njedrima seoskoga društvenog sistema varijacije porodičnog sustava mogu također biti u vezi s drugim podsistemima, npr. ekonomskim sistemom. Promjene domaćinske grupe mogu pogoditi same principe organizacije – iščeznuće pobočne grane ili iščeznuće »horizontalnog« principa – varijacije se mogu ticati samo njihove primjene, na primjer u patrimonijalnoj domeni. I upravo ovdje postaje operativan pojam **funkcije** kako bi se objasnile transformacije i varijabilnost, kako bi se izrazili odnosi između porodičnog sistema i globalnog društva te između porodičnog sistema i drugih seoskih sistema.

Struktura prethodi funkciji i funkcionalno objašnjenje ne vodi računa o principima porodične organizacije. Tako se zajednica braće ne može jednostavno objasniti proizvodnom funkcijom grupe. Njena ekonomska racionalnost – zadržavanje cjeline domaćinskog posla koja omogućuje da se dio ženske radne snage oslobodi za poljoprivredne radove – može se protegnuti na cijelu Jugoslaviju, kako na zapad tako i na istok. Iako domaćinske grupe utemeljene na ovom principu ne postoje, ili ne postoje već dugo vremena, a nekim regijama one su normalno postojale sve donekadna.

Suprotno strukturalnim promjenama, gašenje određenih principa može se protumačiti funkcionalno. Veza je između struktura i funkcija negativna. Princip teži da nestane kad postane disfunkcionalan, kada se porodični sistem kojemu pripada nađe u kontradikciji s jednim drugim podsistemom društvenog sistema, kada domaćinska grupa kojoj je taj princip jedan od osnova ne može ispuniti bitnu funkciju (ili onu koja postaje bitna) unutar društva. Takav se fenomen zbivao u srpskom selu Brestu u prvoj polovini 20. stoljeća: razvoj funkcije podizanja djece koja je dotad ostajala na najelementarnijoj **quasi** biološkoj razini, dovela je do nestajanja zajednice braće, iščeznuća pobočne dimenzije – jer nije dopuštala domaćinskoj grupi da u potpunosti ispuni tu funkciju, ili joj je barem stvarala prepreke.

Funkcionalno objašnjenje može pomoći u slučaju kada je princip ne poništen već adaptiran, izmijenjen. Primjer za to nalazimo u drugome srpskom selu – Smedovcu. Uključivanje u vinogradarsku proizvodnju dovodi u prvi plan funkciju vlasništva domaćinske grupe, pa zemlja (ili određena kvaliteta zemljišta) postaje izuzetno dragocjeno dobro. Nužnost da se una-

toč niskog nataliteta, osigura nasljeđivanje kao i nastojanje da se održi, a eventualno i poveća posjed, dovodi do stanovitih promjena u običaju razbaštinjavanja žena kao i u jednakim pravima pri nasljeđivanju muškaraca, što je ovdje, kao i drugdje, temelj patrimonijalnog sistema. Ovi principi nisu napušteni, ali je njihova primjena korigirana praksom **domazetstva** – mogućnošću, ako je nužda da dođe zet u kuću.

Određenje funkcija domaćinske grupe neodvojivo je dakle od razumijevanja principa porodične organizacije, čak i kad ovi nisu funkcionalne prirode. Zapravo, potrebno je istražiti samo najznačajnije funkcije, odrediti im hijerarhiju i analizirati promjene u njima, jer su upravo to promjene koje dovode do napuknuća i adaptacije u organizaciji. Na toj razini provlači se utjecaj globalnog društva i historije u domaćinsku grupu gdje djeluje korozivno na njezine imanentne principe.

seoski porodični sistem i moderno društvo

Kako situirati današnju domaćinsku grupu ruralne Jugoslavije unutar industrijskog jugoslavenskog društva? Može li se odgovorom na to pitanje predvidjeti njena budućnost? Jesu li današnji oblici u osnovi tranzicijski i samo faza u procesu adaptacije globalnom društvu koje teži da nametne svoj jedinstveni model? Ili pak, ako nisu kontradiktorni s tim modelom, imaju li šansu da opstanu?

Da bismo objasnili stupanj kontradikcije između aktualnih modela i modernoga jugoslavenskog društva istaknut ćemo glavne crte koje, prema J. Cuisenieru,⁵⁾ obilježavaju porodični sistem u industrijskim društvima.

- C1. Pravilo neolokalnog stanovanja koje pojedinca oslobađa specifičnih geografskih veza.
- C2. Redukcija rodbinske mreže koja omogućuje pojedincu – koji sada ulaže u sebe a ne u rodbinu – da lako izmijeni stil življenja i time izbjegne stvaranje zatvorenih socijalnih slojeva.
- C3. Odvajanje od porodice i proizvodnje, poduzeća.
- C4. Individualno vlasništvo.
- C5. Psihološka funkcija koju preuzima porodica kao mjesto ravnoteže, odnosno azil prema pritiscima profesionalnog života.
- C6. Višelinijnsko nasljeđivanje.
- C7. Odsutnost srodničkih veza.
- C8. Otvorene mogućnosti nadarenima **jednoga i drugoga spola** da se razvijaju kako bi odgovorili mnogim zahtjevima složene tehnologije.
- C9. Malobrojna porodična jedinica.
- C10. Slobodan izbor bračnog druga.

Uzmemo li slučaj Bresta, model domaćinske grupe koji je danas dominantan, a temelji se na kohabitaciji roditelja i jednoga oženjenog sina, nalazi se usred sistema koji odgovara najvećem dijelu gore iznesenih karakteristika. Rodbinska je mreža (relativno) reducirana, iako je rodbinski sistem malo složeniji nego npr. u francuskom društvu, jer razlikuje linije po krvnoj (muškoj) i nekrvnoj vezi (sa distancijom od nekoliko stupnjeva). Iako postoji vrlo razvijena svijest o agnatskoj vezi – svijest koja odgovara principu egzogamije koja je uostalom činilac otvaranja – nijedna pripadajuća grupa zasnovana na rodbinstvu i šira od domaćinske grupe ne nameće se i ne propisuje ponašanje. U tom smislu može se govoriti o odsutnosti srodstva. Slobodni izbor bračnog druga sada je normalna praksa u Brestu. Ako se i ne može veličina domaćinske grupe okvalificirati

5) J. Cuisenier: Pour une anthropologie sociale de la France contemporaine, **Atome**, 263, 1969, str. 140–150.

kao mala, ona ipak nema ništa zajedničko u kvantitativnom pogledu s velikim porodicama koje su postojale još u prvoj polovini stoljeća.

Konačno, institucije globalnog društva (naročito škola) daju upravo nadarenima jednoga i drugog spola mogućnost da se razviju, a porodica se danas ne suprotstavlja obrazovanju niti dječaka niti djevojčice, iako ih osobito ne potiču kao što je to slučaj u ostalim selima.

Ostale spomenute crte ne korespondiraju dominantnoj domaćinskoj grupi u srpskom selu, ali njihova odsutnost tiče se samo pojedinaca iz bratstva. Radi se osobito o neolokalnom pravilu (C1), o odvajanju porodice i proizvodnje (C3) i o psihološkom zaklonu kojeg pruža porodica pred profesionalnim životom (C5). No odsutnost ovih dviju zadnjih značajki nije svojstveno samo Brestu nego karakterizira poljoprivrednu porodicu unutar većine industrijskih društava.

Konačno, dvije su crte sasvim odsutne u sistemu: individualno vlasništvo (tj. vlasništvo pojedinca) i višelinijiska transmisija. Međutim, u ekonomskom sistemu Jugoslavije, individualno vlasništvo nema značenja kakvo ima u društvu kapitalističkog tipa, kojeg se, uostalom, ne može izjednačiti s konceptom industrijskog društva. Iako u Brestu transmisija nije višelinijiska u odnosu na cijelo potomstvo, ona je to ipak u odnosu na muško potomstvo.

Za razliku od srpskog sela, albansko selo Dobra Luka ima porodični sistem koji je u kontradikciji sa svima navedenim crtama. Srodnička je pripadnost pregnantna. Mladići se vrlo često obrazuju na višem intelektualnom i profesionalnom nivou, dok porodica nastoji da se suprotstavi istom ponašanju kad su u pitanju djevojke. Domaćinska grupa općenito dostiže značajnu veličinu. Bračni izbor određuje grupa a ne zainteresirani. Pravilo patrilokalne rezidencije učvršćuje na istom mjestu sve pojedince, a pravilo odvajanja braće nakon smrti oca najčešće ih oslobađa tek u godinama u kojima tu slobodu nemaju gdje iskoristiti.

U drugom srpskom selu, Smedovcu, položaj porodičnog sistema unutar industrijskog društva analogan je onome u Brestu, sa ipak jednom razlikom koja proizlazi iz demografske posebnosti. Odsutnost značajki C1, C3 i C5 koje se odnose na pojedince, tiču se zapravo i svega bratstva. Drugim riječima, zbog niskog nataliteta ne postoji za pojedinca onakva sloboda kakvu nalazimo u porodičnom sistemu. Ako se jedini potomak nastanjuje izvan domaćinske grupe to znači da ona gubi karakteristike multinuklearnog modela, odnosno da je ugrožen cijeli porodični sistem.

hipoteze za budućnost

Kolika je trajnost modela dominantne domaćinske grupe u spomenutim slučajevima? Mogu li se sagledati njezini izgledi za budućnost kao izgledi cjeline seoskog društva? Porodični sistem Albanaca iz Dobre Luke djeluje nepomično kao što djeluje nepromjenljivo morfologija njihove domaćinske grupe i odnosa koji vladaju unutar nje. Ipak, neki znakovi promjena zamijećeni su i u njoj, iako su uistinu marginalni. Očigledno se iz toga ne može zaključivati o njenoj bližoj ili daljoj likvidaciji. Ali njeno proturječje s porodičnim sistemom industrijskih društava – naravno onoliko koliko mu naprijed navedene crte koje ga karakteriziraju i pripadaju – dovodi u sumnju njeno održanje. Općenito gledajući, seljačka domaćinska grupa – ili poljoprivredna porodica, što je neutralnija terminologija i primjerenija industrijskom društvu – uvijek posjeduje određene specifične elemente, korespondirajući posebice s pojmom »porodično gospodarstvo«, tj. sa zadržavanjem vlastite proizvodne funkcije. Ali može li sistem koji je u potpunoj kontradikciji s globalnim društvom, kao što je to ovdje,

preživjeti na drugi način osim u totalnoj izolaciji koja ga štiti od fatalnog kontakta dviju kultura?

Što će se dogoditi ako današnji dominantni oblik u Dobroj Luci iščezne, i koji će ga oblik grupe naslijediti? Hoće li se primijeniti evolucijska shema, koju smo vidjeli da je na djelu u Brestu, i uspostaviti dominacija grupe ustanovljene oko roditelja i jednoga oženjenog sina? Doista, ako se dogodi promjena, ona će dohvatiti temeljni princip sveg sistema, vertikalni princip, na kojem se temelji srodnička linija i koja vezuje sina uz oca. Intergeneracijska kohabitacija, koja je komponenta tog principa, može se raznijeti jednim udarcem. Tada bi se nametnula nuklearna porodica.

Multinuklearna grupa koja dominira u selima u Srbiji, a koja nema karakter potpune kontradikcije s porodičnim sistemom industrijskog društva, izgleda da ima manje osjetljive temelje.

Međutim, postoji značajna razlika između Bresta i Smedovca, razlika koje su efekti već danas osjetni za samu sudbinu sela. Jedno selo demografski i ekonomski nazaduje dok je drugo stabilizirano. Stupanj osobne slobode, nepoznate u Smedovcu, bez sumnje osigurava stabilnost Bresta. Porodični sistem u Brestu kompatibilan je s industrijskim društvom, a u onim crtama koje ne koincidiraju s porodičnim sistemom (kao npr. pravilo patrilokalnosti) podnosi bez predrasuda određenu količinu individualnih odstupanja.

Održanje multinuklearne grupe u predvidljivoj budućnosti, kao dominantnog oblika u tome srpskom selu, prihvatljiva je hipoteza iz jednostavnog razloga što joj se otvoreno ne suprotstavlja nikakva veća zapreka. Nije proturječno kažemo li da će se ovdje vjerojatno održati međugeneracijska kohabitacija, dok istovremeno možemo procijeniti da je takva kohabitacija ugrožena u albanskom selu. Doista, ova kohabitacija u Brestu ne polazi od **vertikalnog** principa analognome onom u Albanaca, načela koje podvrgava **niže** (mlad, sadašnjost, sin) **višemu** (stariji, prošlost, otac). Odnos među generacijama ne svodi se jednostavno na rezidencijalno pravilo.

zaključak

Ove hipoteze koje se odnose na budući razvoj u Dobroj Luci i Brestu čini se da su potvrđene nedavno prikupljenim podacima u dva druga sela koja imaju s jednim i drugim stanoviti broj zajedničkih elemenata.⁶⁾ Prvo je srpsko planinsko selo (nedaleko Ivanjice) čiji je društveni sistem istog tipa kao u Brestu i čija je porodična organizacija u prvoj polovini 20. stoljeća slijedila primjetno istu evoluciju. Dominantna forma domaćinske grupe tamo je sada binuklearna, pošto je prošla fazu umnažanja nuklearnih domaćinstava vezanu uz kidanje zajednice braće. Stanovništvo se održava i selo se značajno razvija u odnosu na stanje podrazvijenosti šezdesetih godina, koje se vrlo lako moglo predvidjeti s obzirom na uobičajeno zaostajanje planinskih predjela.

Drugo selo, u Makedoniji, nastanjuju Vlasi naseljeni ovdje početkom stoljeća. Do drugoga svjetskog rata selo je zapravo predstavljalo srodničku grupu podijeljenu u velike domaćinske grupe s društvenom organizacijom na razini sela temeljenom na srodničkom jedinstvu, pod zaštitom svojevrsnog »prvaka klan«. Ova tradicionalna organizacija zajednice stvorila je poslije rata socijalističku kolektivnu organizaciju, seosku radnu zadru-

6) Podaci prikupljeni zahvaljujući suradnji s Institutom za kriminološka i sociološka istraživanja, posebno suradnji sa R. Boreli.

gu koja je nadživjela promjene iz pedesetih godina. Kakva je situacija danas? Zadruga je ukinuta pred nekoliko godina. Sva su domaćinstva u selu nuklearna i njihov se sastav najčešće svodi na stariji bračni par. Stanovništvo kontinuirano opada počevši od šezdesetih godina. Srodnički poredak koji je utemeljio socijalnu organizaciju sela, pošto je nadvladao nomadski stočarski poredak, srušio se i međugeneracijska kohabitacija nestala je istovremeno s vertikalnim srodničkim principom. Starenje i smanjivanje stanovništva dovelo je do pojave nuklearnog modela.

* * *

Da zaključimo. Odnos između tradicije i suvremenosti ne može se obuhvatiti dihotomnim terminama, terminima dvojstva. Modernu nuklearnu porodicu, bračnu, ne možemo tako jednostavno suprotstaviti velikoj patrijarhalnoj tradicionalnoj porodici. Tradicija je, ako ne složena, ono barem varirana i promjenljiva u vremenu. Prošlost nije jednoznačna. Modernost shvaćena kao prilagodljivost suvremenom svijetu, kao uključivanje u industrijsko društvo ne sprečava određenu šarolikost modela. Ona se tome ne suprotstavlja ako je samu shvatimo kao model. Uvažavanje historijskih promjena vodi prevladavanju reducirajućeg koncepta evolucije.

S francuskoga prevela
Maja Štambuk